

از نامه‌نگاری «واقعی» تا رمان در قالب

نامه‌نگاری پله‌هایی چند فاصله است:

واقعیت و داستان اغلب تطبیق می‌کنند.

دیدرو وقتی نسخه‌ای از آثارش را برای کاترین دوم، ملکه روسیه، فراهم می‌آورد، «نامه‌ها، تکه‌ها و گزیده‌هایی از مکاتبات م. د.... با دوشیزه و...» و نامه‌های رد و بدل شده با فالکونه (Falconet) دربارهٔ آیندگان را در آن گنجانده. مکاتبات فیلسوف با پیکرتراش بی‌سبب در میان آثار دیدرو جای نگرفته بود. این دو آفریننده که ماندگاری آثارشان را مورد پرسش قرار می‌دهند، نقش‌ها را بین خود تقسیم کرده‌اند: فالکونه نقش آدمی کلبی مسلک را ایفا می‌کند، حال آنکه دیدرو معتقد است که آثارش در میان نسل‌های بعدی از اقبال برخوردار خواهد شد. یکبارہ چنین می‌نماید که این مکاتبات برای خوانندگان طراحی شده‌اند. نامه‌نگاری عاشقانهٔ دیدرو با سوفی ولان (Sophie Volland) از آن هم تکان دهنده‌تر است. اما فقط گزیده‌هایی از آن آمده است. در این نامه‌ها شرح رویدادها بر بیان شورانگیز غالب است. نخستین نامه‌های دیدرو - آنها که از نظر جنسی از همه صریح‌ترند؟ - و تمام نامه‌های سوفی حذف شده‌اند. سند در شرف بدل شدن به اثری ادبی است. چون نامه هم قالب مباحثه را دارد و هم شکل بلاغی تبادل فکری را. از سوی دیگر نامهٔ واقعی به عنوان سکوی پرش یا دستاویزی برای تغییرات ادبی مورد استفاده قرار می‌گیرد. دیدرو گفتگوی نامه‌نگارانه با سوفی را به دفتر یادداشت روزانه، مخزن حکایات و دفتر طراحی کارهای بعدیش تبدیل می‌کند. اما تا انتهای برنامهٔ تنظیم و انتشار

این نامه‌ها پیش نمی‌رود.

نمی‌شود واقعیت زیسته شده را از ابداع ادبی جدا کرد. روح خودجوش واژگان خود را از الگوهای ادبی وام می‌گیرد و آفرینش ادبی بر اثر تجارب شخصی تقویت می‌شود. صمیمیت از بلاغت به سهولت قابل تشخیص نیست. کتاب‌های راهنمای نامه‌نگاری مدتهای دراز است که واژگان و عبارات خود را در اختیار دوستان و دلباختگان قرار می‌دهند. با این همه رونویسی و اصلاح چگونه بدانیم که الوئیز و ابلار واقعاً برای هم چه نوشته‌اند؟ ابداع داستان‌های نامه‌نگارانه از دوران باستان آغاز شده است. در حالی که داستان‌های یونانی نامه‌ها را در طرح خود می‌گنجانند، کتاب در شکل نامه‌نگاری حالت دسترسی پذیرتری به خود می‌گیرد و شاعری از شعری که خطاب به دیگری سروده شده است، گونه‌ای مستقل می‌سازد. منظومه غم اووید، که گواه تبعید اوست، بیشتر از اعترافات شخصی به شمار می‌آید و منظومه زنان قهرمان که نامه‌های خیالی شخصیت‌های اسطوره‌ای یا ادبی است، در زمره ابداع است. پنلویه اولیسیس را مخاطب قرار می‌دهد، فیدرا هیپولیتوس را، دیدون انه را، آریانه تزه را. منظومه غم و زنان قهرمان، هر دو در سراسر غرب خوانده می‌شوند و بر رابطه نامه و جدایی، منظومه سروده شده خطاب به دیگری و تنهایی مهر تأیید می‌زنند. زندان همان نقش تبعید را در زندان عاشقانه، فرواسار (Froissart) یا در اشعار زندان شارل دورلثان ایفا می‌کند. اولی استعاره وابستگی عاشقانه است و دومی اسارتی واقعی در انگلستان. شعر به دقت از نوستالژی نسخه‌برداری می‌کند. داستان دو دلباخته یا اوریل و لوکرتیا به نثر لاتین در اواسط قرن پانزدهم به قلم اتنا سیلویو پیکولومینی (Enea Silvio Piccolomini) پیش از آنکه به نام پیوس دوم پاپ شود نگارش یافت. لوکرتیا زن شوهرداری از اهالی سی‌یناست و اوریل شوالیه آلمانی سپاه امپراتور زیگیسمونت نظامی با چند نامه زن ایتالیایی را اغوا می‌کند که بعدها فقط می‌تواند زاری کند از برای آنکه معشوق که در پی امپراتور به آلمان بازگشته، او را رها کرده است. این مجموعه که به مثابه هشدار بر ضد عشق تصور می‌شد، به تمام زبان‌های اروپایی ترجمه شد و مورد تقلید قرار گرفت. عشق نامه نگارانه در این مجموعه نیز به صورت ناگوار پدیدار می‌شود.

رנסانس الگوی درستکاری را می‌پراکند و شهنسوار قرون وسطایی را به مردی حساس و مسلط بر جسم و قلم بدل می‌کند. درباری باید رقصیدن و نوشتن بداند. نامه یکی از شکل‌های ارتباط اجتماعی است که او بدان می‌پردازد «منشیان» برایش الگوها را فراهم می‌آورند. در این شرایط، داستان‌نویس به شکلی که به نظر بیاید ضامن واقع‌نمایی

و نوید هیجان است، رو می‌کند، و وقتی خواننده از روایات شبانی پر طول و دراز و گرانقدر به جان آمد، شکل نامه‌نگارانه امکان احیای گونه داستانی را می‌دهد. واقعیت مجموعه‌ها، واقعیت و تخیل، نثر و نظم را بدون دشواری به هم می‌آمیزند. نامه‌های آکنده از تصورات دلفریب عاشقانه در سال ۱۶۱۲ با چند نامه مملو از تعالیم پرهیزگارانه دنبال می‌شوند، پنج منظومه لاتینی سروده شده خطاب به دیگری اووید به فرانسه منثور برگردان می‌شوند. دوستی‌ها، عشق‌ها و هوس‌های رنه لویه (René Le Pays) در سال ۱۶۶۴ نظم و نثر، احساسات و کامجویی، خاطرات ادبی و اعترافات شخصی، ممارست و خودانگیختگی را کنار یکدیگر قرار می‌دهد. طرح داستان در این کل نامه‌نگارانه ریخته می‌شود. رمان استقلال خود را به دست می‌آورد وقتی بورسو (Boursault) در سال ۱۶۸۳ نوشتن نامه‌های بابت را که پانزده سال قبل از آن در خطر غرق شدن در نامه‌های از سر ادب، وظیفه و عشق بودند، از سر می‌گیرد. لذت دنبال کردن ماجرای فردی و همذات‌پنداری با چهره‌های خاص بر فایده کتابی درباره خوب نوشتن غالب می‌شود. کتاب نامه‌نگارانه پرفروش. علت آن بود که نامه‌های راهبه پرتغالی در سال ۱۶۶۹ خوانندگان را تکان داده بود. «دریاب عشق من که از فرط مهر تا چه حد از دوراندیشی بی‌بهره بوده‌ای». راهبه‌ای که افسر خوش‌قیافه فرانسوی ترکش کرده بود، بیشتر عشقش را مخاطب قرار می‌دهد تا معشوق را. تنهایی خود را بازگو می‌کند و طی پنج نامه به پیوندی که دیگر به گذشته تعلق دارد، تداوم می‌بخشد. این مجموعه کوتاه شورها برانگیخت. چنین می‌نمود که لحن نامه‌ها و شدتشان واقعی بودنشان را ثابت می‌کند. کوشش شد بر اسرار آن دو شخصیت: ماریانا الکوفورادو (Mariana Alcoforado) و مارکی دوشامی‌بی (Chamilly) نفوذ کنند. سه قرن بعد فردریک دلفر (Frédéric Deloffre) در مقام مورخ، نامه‌ها را به کنت گئی‌پراگ (Guilleragues) که درباری و دیپلمات بود، نسبت داد. اما قدرت اثرگذاری این نامه‌نگاری چنان بود که کلود اولین (Claude Aveline) را در مقام نویسنده واداشت که در سال ۱۹۸۶ جستارش... و باقی چیزی نیست را دوباره منتشر کند برای تکرار این سخن که به وجود راهبه کوچک بڑا، یگانه کسی که قابلیت چنین احساسات رقت‌انگیزی را دارد، باور دارد. نامه مسئله ادبیات را با حدتی استثنایی مطرح می‌کند.

موفقیت کتاب را می‌توان با شمار نوشته‌های بعدی، پاسخ‌های افسر و اشعاری که حداقل طی یک قرن بعدی سروده شد، سنجید. در سال ۱۷۵۹، مارکی دوخیمنز، زاری ماریان را به شعر تبدیل کرد: «آه جنایت عشق! آه افسون زندگی! / توهمی که آرزوهای

فریبنده‌ام را خوشایندتر می‌کنی.» در سال ۱۷۷۰، افسری فرانسوی به نام دورا حدود شانزده نامه به نظم تحت عنوان نامه‌های راهبه‌ای از لیسبون به ملکور سرود. باید گفت که دوران برشمار قهرمانان زنی می‌افزود که الوئیز و ابلار، شخصیت‌های اووید، و نیز چهره‌های تاریخ فرانسه و چهره‌های روز را به نوشتن وامی داشتند: گابریل دستره به هانری چهارم، والی یر به لویی چهاردهم، ژان کالاس به همسر و فرزندانش نامه می‌نویسد. نوع به میراث رسیده از اووید، بر اثر هیجان ناشی از اعدام پروتستان تولوزی، که به ناحق به مرگ پسرش محکوم شده بود، جان تازه‌ای گرفت.

در این دوران روایت نامه‌نگارانه شایع‌ترین شکل رمان می‌شود. شکوه‌های راهبه پرتغالی به قلم کرییون، نامه‌های مارکیز م به کنت ر. و نامه‌های دوشس دو به دوک دو ادامه می‌یابند. آنان نیز چون ماریان اغوا و رها شده‌اند. در این نوع روایت، خواننده جایگاه حاضر و آماده‌ای می‌یابد. آنان طرف صحبت یا دوستی هستند که زن نگون‌بخت راز دل به سینه او می‌ریزد. داستان دسته نامه فراموش شده‌ای که در گنج‌ای یا کیف پولی در مهمانسرای یافت شده به متن داستان حقیقت‌نمایی فزاینده‌ای می‌بخشد. رها کردن سبک تصنعی به نفع زبانی سهل‌تر در همذات‌پنداری خوانندگان با شخصیت‌ها مؤثر است. داستان از قیود آزاد می‌شود و می‌تواند زندگی روزانه را شرح دهد، کاری که در ادبیات انگلیسی سریع‌تر از ادبیات فرانسوی انجام شد. داستان می‌تواند جزئیاتی را که شعور کلاسیک را تکان می‌داد، اما باعث جذب حساسیت‌های جدید می‌شد، گرد آورد. ریچاردسن نمونه را به دست داد. روسو در الوئیز جدید آن را دنبال کرد. مادام ریکوبونی این شکل را در خدمت آگاهی زنانه‌ای که هنوز با واژه فمینیسم آشنا نبود، قرار داد. در پایان قرن هجدهم و آغاز قرن نوزدهم، رمان در قالب نامه وسیله بیان ممتاز داستان‌نویسان می‌شود که تفاوت‌های ظریف زندگی درونی زنانه را در برابر ماجراهای مردانه قرار می‌دهند. درست است که مادام دوشاری‌یر و مادام دواستال را در خاطر داریم، اما مادام گتن، مادام کرودنر و مادام سوزا نیز شایسته کشف دوباره‌اند. شعار دلفین مادام دواستال: «مرد باید مخالفت کردن بداند و زن باید تسلیم آن شود» مباحثه‌ای را که به نظر می‌رسد این شعار به آن خاتمه می‌دهد می‌گشاید.

اروپای ادبیات. رمان نامه‌نگارانه امکان ساخت استادانه و بازی با زمان را به وجود می‌آورد. رمان تک‌صدایی بر حسب ضرباهنگ یک ذهن جریان می‌یابد. اما رمان چند صدایی پای تغییر زمان پدید آمده بر اثر فاصله نوشتن نامه و رسیدن آن به مقصد را به میان می‌کشد. و اگر فاصله زیاد باشد، زمان در راه بودن نامه زیاد می‌شود. وقتی ایرانیان

وارد شده به فرانسه موتسکیو به کشورشان نامه می‌نویسند، نامه چند ماهی تارسیدن به مقصد در راه است. نامه‌های ایرانی گفتگوی دشوار شرق و غرب را با کندی رسیدن نامه‌ای که از شورش حرمی وانهاده خبر می‌دهد، به نمایش می‌گذارد. تک‌گویی یا گفتگو در قالب نامه نگاری به چند صدایی در مقیاس اروپا تغییر می‌یابد. الوئیز جدید روسو در مقیاس اروپا نوشته می‌شود؛ نجیب زاده‌ای از اهالی کشورهای بالتیک، نجیب‌زاده‌ای انگلیسی، ایتالیایی‌ها گفتگوی عشاق را بسط می‌دهند.

با گسترش رفتارهای جنسی آزادانه کیفیت اندوهبار نامه با درآمیختن با طنز پیچیده می‌شود. اغواگران و حقه‌بازان می‌دانند چگونه نامه‌ای تأثیرآور را در عین آنکه به طور دروغی می‌گیرند، بنویسند. واقعی بودن به عکسش تبدیل می‌شود. نامه‌ها از تباطات خطرناک می‌شوند. اعتراف ریاکاری می‌شود و رازگویی کلک سوار کردن. رمان لاکلو (Laclos)، بر اساس دیدگاهی که داریم، ممکن است استراتژی‌ای در جهت کامجویی‌ای آمیخته به احساسات یا داستان عشق مضحکه شده توسط ذهنی فاسد بنماید. ساد متعلق به زمان خود نبود اگر الین و والکور (Aline et Valcour) را می‌نوشت، کتابی که احساسات افراد نیک سیرت و لاف و گزاف‌های ستمگران بر آنها در کنار یکدیگر بیان شده بود. گروه اول همان قدر ساده لوح بودند که گروه دوم کلیبی مسلک. نامه‌های یافت شده در کیف پول مادام دو شاری پرو مهاجر سناک دو میان دیدگاه‌های سیاسی متفاوت، حتی ناسازگار را گرد می‌آورند. فضای داستانی خود را به عنوان جایگزین گفتگویی که در واقعیت محال می‌ماند، عرضه می‌دارد.

درست است که رمانتیسیم شیوه‌های رایج در قرن هجدهم را می‌روید، اما رمان نامه‌نگارانه مقاومت می‌کند. شارل تودیه در سال ۱۸۲۰ در آدل رشته سخن را به یک مهاجر می‌سپارد، گویی نوشتار نامه نگارانه آخرین دستاویز طردشدگان است. ژرژسان از دوژاک در سال ۱۸۳۴ تا دوشیزه لاکتینی در ۱۸۳۶ کاربرد زنانه صدای نامه نگارانه را با درخواست جدایی یا افشای تجاوز مذهب به حیطة زندگی خصوصی جفت‌ها ادامه می‌دهد، حال آنکه خاطرات دو زوجه جوان بالزاک (۱۸۴۲) زنی معقول را در برابر زنی پرشور، خانواده را در برابر امیال فردی قرار می‌دهد.

رمان کلاسیک هنوز هم به آفرینندگان الهام می‌بخشد. الوئیز جدید روسو در باغ وحش موضوع تغییرات طنزآلود می‌شود. در نامه‌هایی که از عشق نمی‌گویند یا الوئیز سوم ویکتور چکلوفسکی روسی، مهاجران روس کنار باغ وحش برلین به تقلیدی طنزآمیز فروکاسته شده‌اند. روابط خطرناک الگوی سوئین برن می‌شود و زمینه نگارش یک سال

نامه نگاری و درام خانوادگی دیگری را که در انگلستان ۱۸۶۱ می‌گذرد، فراهم می‌آورد. یک قرن بعد، هلاسرافیا هاسه هلندی مکاتباتی را با مارکیز مرتوی، که به لاهه پناهنده شده است، آغاز می‌کند. اما وقتی فرانسواز ره و رمو فورلانی پیشنهاد می‌کنند که «روابط خطرناک روایت ۱۹۹۰» را در تبادل اعترافات کامجویانه آنان در بایم، مجازیم افسوس قلم لاکلو را بخوریم. راهبه پرتغالی راه را برای سه داستان نویس زن ایبرایی در نامه‌های جدید پرتغالی که متعهدانه و ویرانگر است، می‌گشاید.

برای ستمدیدگان خواست افکندن نامه‌های سرگشاده‌شان به چهره قدرتمندان می‌ماند. پرداگ ماتویویچ کروات در نامه نگاری‌های اروپای دیگر تمام نامه‌هایی را گرد آورده است که یا در مطبوعات قبلاً منتشر کرده بود و یا هیچگاه موفق نشده بود آنها را، که در حمایت از ناراضیان یا قربانیان نوشته شده بودند، به چاپ برساند. نامه‌که زمزمه‌ای صمیمانه بود، دیگر فریاد علنی است، راه و رسم محافل بالا به شورش تبدیل شده است.

«استاد ادبیات دانشگاه سوربن، متخصص عصر روشنگری و مسئول انتشار آثار ساد و دیدرو در انتشارات پلیاد»

(PLÉIADE)

۲۸۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

رومانی از آتلگی آفریننده‌ی دن کیشوت

سروانتس

برونو فرانک

محمود حدادی

نسترمایه